

בעניין תפיסה בזמן הזה בקנס¹

תפיסה בקנס שהנתבע הודה עליו

[השולחן ערוך (ח"מ סימן א סע' א) מכריע, שניתן לתפוס קנסות בזמן הזה:

אף על פי שדיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל אינן מגבין קנסות, מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו... וכן אם תפס הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול, אין מוציאין מידו.

הש"ך (סימן א ס"ק טו) מוסיף וקובע:

ואפילו הודה קודם שתפס מהני תפיסה, משום דבזמן הזה לא מיפטר בהודאתו ואפילו לא באו עדים. כן כתב הטור בשם הרמב"ן (ספר הזכות כתובות טו. מדפי אלפס), וכדבריו סתם לקמן (סימן שמח), וכן כתב הסמ"ע (ס"ק יח).

דהיינו, ההודאה בקנס בזמן הזה אינה פוטרת מתשלום, ואף ניתן להשתמש בה כבסיס לתפיסה].

ב"קצות החושן" (סימן א ס"ק ו) הביא מהש"ך, שאם הודה [בקנס] חוץ לבית דין בזמן הזה, דאין לנו בית דין סמוך, התפיסה מועילה, אפילו אחר הודאה ואף שלא היו שם עדים. ותמה על זה מהא ד'טבי עבדי' [(בבא קמא עד):

גופא, אמר רב הונא אמר רב: מודה בקנס ואחר כך באו עדים – פטור. איתיביה רב חסדא לרב הונא: מעשה ברבן גמליאל שסימא את עין טבי עבדו, והיה שמח שמחה גדולה; מצאו לרבי יהושע, אמר לו: אי אתה יודע שטבי עבדי יצא לחירות? אמר לו: למה? אמר לו: שסמית את עינו, אמר לו: אין בדבריך כלום, שכבר אין לו עדים; הא יש לו עדים – חייב, ושמענין מינה: מודה בקנס ואחר כך באו עדים – חייב! אמר לו: שאני רבן גמליאל, דלא בפני בית דין אודי. והא רבי יהושע אב בית דין הוה! שלא בבית דין הוה קאי.]

דאמרינן התם, דהודאת רבן גמליאל לא מהני, כיון שהיתה חוץ לבית דין, והרי לדבריהם [של הסמ"ע והש"ך] מהני ההודאה מדין הודאת בעל דין, כיון דלא מהני לפוטרו מפני שהיה חוץ לבית דין.

וכתב [ב"קצות החושן"], דהש"ך עצמו הביא סברא זאת ביו"ד (עבדים סימן רסו ס"ק נב) לדחות הסברא דמהני הודאתו חוץ לבית דין לשמש חיוב, ו[לפי זה] סותר [הש"ך] את עצמו. אחר כך כתב [הקצות], דיש לדחות, דמשום הכי לא מהני הודאת רבן גמליאל מפני שזה חב לאחריני [ועל כן אינה מחייבת], דשפחה נאסרת בו.

ובמשובב נתיבות הביא, שבעל נתיבות המשפט היה אורח אצלו, והתוכחו [בענין זה] ד[בעל הנתיבות] טען כנגדו, דנקטינן דבעבד זוהי זכות בשבילו לצאת לחירות ולא אמרינן דזה חוב לו. וחזר והודה לו מצד החוב שיש לשפחה [שהעבד נאסר עליה], וכדאמרינן בענין קידושין בינם לבין עצמם, דלא מהני משום דאסר לה אקרובותיהם.

חיוב קנס במיגו

והנה נראה, ד[ב"קצות החושן"] נוקט [ד]הא דכתב הש"ך, דבכהאי גוונא שהודה חוץ לבית דין מהני תפיסה, הוא משום דהודאתו משמשת גורם מחייב מצד הודאת בעל דין, כיון שאינה פוטרתו מדין מודה בקנס. ועל זה הקשה מהא דרבן גמליאל.

אבל לעניות דעתי [פירוש] זה [ב]ודאי אי אפשר לפרש בדברי הש"ך, שהרי [הש"ך] כתב ש[דעתו] היא גם דעת הרמב"ן. והנה להלן [ב"קצות החושן"] [ס"ק ח] מביא בענין מי שתפס בלי שהיו עדים בדבר, אי מהני תפיסתו מדין מיגו [שיאמר לא תפסתי], דהוי כאילו היו עדים בדבר. והביא בזה מחלוקת. הראב"ד (חשגות הראב"ד, כתובות יד: מדפי אלפס סוף ס"ק א), דנסתפק בזה. דיש לומר, דלא עדיף מיגו מהודאת בעל דין, וכל היכא דהודאה לא מהני, מה לו לשקר לא מהני:

[והיכא דתפס מקמי הודאה ואחר כך הודה נמי מפקינן מיניה ולא אמרינן דתפיסה דמקמי הודאה כעדים דמיא... מיהו היכא דתפס קמי הודאה וליכא עדים בתפיסתו, דיכול לומר לא היו דברים מעולם, ואתו לבי דינא וכפר ליה אידך בההוא קנסא, איסתפקא לי מלתא. אי הוי מיגו בעדים כדאמרינן בעלמא "מה לי לשקר כעדים דמו", וכיון דבההוא תפיסה איכא מיגו הוה ליה כעדים. או דלמא כיון דאילו הודה פטור, לא עדיף מיגו מהודאה דבעל דין,

¹ נאמר בכלל ביום ח' אלול תשמ"ח, ונערך ע"י הרב דניאל כ"ץ. הכותרות וכן כל הקטעים המוקפים בסוגרים מרובעות נוספו ע"י עורך המאמר.

ואף על גב דאמרין "מה לי לשקר כעדים דמו" לאו דעדיף מהודאה דנפשיה, דהודאת בעל דין כמאה עדים, וכל היכא דהודאה לא מהניא מה לי לשקר לא מהני כי הכא.

והרמב"ן ("ספר הזכות" שם) כתב עליו, דאין ללמוד מהודאת בעל דין:

מפני שאין ההודאה כלום, ואפילו במודה בבית דין מומחין, אני אומר שלא פטרה תורה בקנס אלא שלא היה חייב אותו מתחילה על פי עצמו דכתיב "אשר ירשיעון אלקים – פרט למרשיע את עצמו", אבל זה לא על פי עצמו מתחייב, אלא לזה אנו מאמינים... הלכך "ירשיעון אלקים" קרינא ביה... דמה הוסיף או גרע בהודאה שלו וכו'.

בירור שיטות הראב"ד והרמב"ן

הנה הראב"ד הסתמך בספיקו על גוונא דהודה בעצמו, דלא מהני. וכוונתו ברורה, דמוכח מהודאה חוץ לבית דין. דאי [המדובר] בהודה בבית דין, הרי נפטר [מתשלום הקנס] מדין מודה בקנס, ומה זה שייך לנידון של תפיסה כשיש לו מיגו. אלא ודאי [הוא] כנ"ל [כדברינו]. והוכחתו [מהא דתופס לפני הודאה אין התפיסה מועילה], דמודה חוץ לבית דין, (ד) לא מהני הודאה זו לפוטרו מפני שהיתה חוץ לבית דין, (אבל) [ולא אמרין דבכהאי גוונא נימא אדרבא, דהודאתו תהיה גורם מחייב. והוכחתו [של הראב"ד] לדין זה שההודאה אינה מועילה לחייב] ודאי היא מהא דרבן גמליאל, דאמרין דנפטר משום שאין לו עדים, והודאתו דחוץ לבית דין לא מהני לחייבו². ומזה לומד הראב"ד קל וחומר. והיינו, כי הודאת בעל דין ודאי עדיפה ממיגו דתפיסה. דהרי נקטינן, דמיגו להוציא לא אמרין, ואילו הודאת בעל דין מהני גם להוציא ממנו. ומדאמרין דלא מהני הודאתו לחייב במקום עדים, מזה רצה לומר דמוכח, דלחייב קנס דירשיעון אלקים הוא רק כשיש להם קבלת עדות של שני עדים, דמיגו לא מהני בזה כשם שהודאתו לא מהני. זהו מקום הספק של הראב"ד.

ודחה זאת הרמב"ן, דאמנם מודה לו דהודאת בעל דין לא מהני בכדי לחייבו, [אך יש לחלק בין הודאה למיגו], דהתם שאני לפי שכל החיוב של בית דין צריך להתבסס על העדות שבעל הדין הודה. ועל כן יש על זה גדר [של] "ולא מרשיע את עצמו", דעל ידי עדות עצמו לא יכול לבא חיוב של קנס. ומסיים על זה, דבעצם גם הא דאמרין מודה בקנס בפני בית דין פטור, גם שם ענין זה (כפי שרגילים לומר) שהודאתו גורמת פטור, דאין הדבר כן, אלא מצד שכיון שנתקבלה הודאתו, שיש על זה גדר [של] "ולא ירשיע את עצמו", עדים שבאים אחר כך לא מוסיפים מידי לדיעת בית הדין, שכבר יודעים על הרשעתו לפני כן ולא היה בכוחם לחייבו. על כן, גם העדים לא יוכלו לחייבו, כי לא שייך כאן לומר "אשר ירשיעון אלקים". ומכאן, שגם הודאתו חוץ לבית דין לא תחייבנו יותר מזה. דאילו היה מתפרש שהודאתו גורמת פטור, כי אז היה מקום לומר שהודאתו חוץ לבית דין, כיון שאינה פועלת פטור, הופכת להיות עדות מחייבת מדין הודאת בעל דין. אך לפי חידושו של הרמב"ן, אין גם ההודאה בבית דין פועלת פטור, רק שעל ידי זה חסר לבית דין גורם מחייב. שכיון שכבר נודעה רשעותו על ידי הודאתו אין ערך לתוספת ידיעה על רשעתו על ידי עדים בכדי שיקרא כאן "אשר ירשיעון אלקים". ומטעם זה עצמו, ובקל וחומר מזה, הן גם אין בכוח בית דין לחייב על יסוד הסתמכות על הודאתו שמחוץ לבית דין, כיון שהכל צריך להתבסס על הודאת פיו, אם כן אין כאן "אשר ירשיעון אלקים", אלא הכל בגדר "מרשיע עצמו".

הודאה אינה מועילה לחייב קנס

הנה ברור יוצא, הן מהראב"ד והן מהרמב"ן, ששניהם מסכימים כאחד, שהודאת פיו שמחוץ לבית דין אינה יכולה לשמש אסמכתא לבית דין לחייבו בקנס. שלא נחלקו אלא בטעמא דמילתא. לדעת הראב"ד יש לומר, שזה משום שבכדי להרשיע על ידי בית דין, זקוק [בית הדין] לקבלת עדות, ולא סגי בהוכחות, שמכאן גם הסתמכות על מיגו של התובע לא סגי³. ואילו לדעת הרמב"ן – מפני שכל חיוב הבנוי על הודאתו הוא בגדר "מרשיע עצמו".

ומכאן, שלא יתכן גם שהש"ך, הסובר שתפיסה מהני כשבעל הדין מודה בעובדא המחייבת ומייחס זאת לרמב"ן, (ודאי שאינה) [יסבור שהוא] משום (שסובר) שהודאת בעל דין מחוץ לבית דין תוכל לשמש גורם מספיק לחייב קנס כשתובא הודאה זו על ידי עדים בפני בית דין סמוכים, [שהרי לדעת הרמב"ן אין ההודאה מועילה לחייב]. ועל כרחך [לדעת הש"ך, הסובר] שתועיל תפיסה, שהסיבה לחיוב היא מצד עצם התפיסה, שכפי שיש לראות, אכן היא מחלוקת בין הרמב"ן לראב"ד [בשאלה] מהו כוח התפיסה.

² [הראב"ד עצמו מביא את המקרה של רבן גמליאל וטבי עבדו כהוכחה לדין שהיה פשוט לו. והוא, שתפיסה בקנס לא תועיל ללא מיגו, אף שיש הודאת בעל דין על הקנס. שהרי טבי היה תפוס בעצמו וההודאה של רבן גמליאל לא הועילה לו.]

³ בפרט לדעה הנקוטה גם להלכה, שמיגו להוציא לא אמרין, בניגוד להודאת בעל דין, שמספקת גם להוציא ממנו.

שני טעמים לתפיסה בקנס

דהנה אמרינן בסוגיא דפלגא נזקא קנסא (בבא קמא טו:), דאי תפס לא מפקינן מיניה. ונחלקו הראשונים, אם זוהי תקנת חכמים שתקנו במקום שאין שם בית דין סמוכים, כדי שלא יהא ענין זה פרוץ בפני העבריינים [דעת הרמ"ה], כמוכא בטור (חוי"מ סימן א). או שהוא מעיקר הדין, כדעת הרא"ש (בבא קמא פרק א ס"י כ), שכתב ב[הסבר] דעה זו שהביא [מהרמ"ה], שתפיסה היא מכוח תקנתא דעבדו לניזק, דאשר על כן אין זה:

טפי מנזקיה כגון תשלומי ד' וה'... אלא במאן דלא תפס טפי מנזקיה כגון פלגא נזקא... דלא ליפסד ממוניה, אבל לארווחיה מידי ממונא דאחריני לא תקינו ליה.

וכתב על זה הרא"ש:

ולא נראה לי, דלאו תקנתא היא אלא דינא הוא, דמדאורייתא מחייב ליה אלא שאין לו דיין שיכופנו ליתן לו, בכל כהאי גוונא עביד אינש דינא לנפשיה, ולא מפקינן מיניה עד דיהיב כל דמחוייב ליה מדאורייתא.

קשיים בהכנת הראב"ד והרמב"ן

עוד מביא שם הרא"ש המחלוקת [שהזכרנו] בין הראב"ד לרמב"ן, והובאו הדברים גם בטור (שם), שעל זה מסתמך הש"ך בדעת הרמב"ן, וזה בתפס [תובע] והנתבע מודה בחיובו. דכתב הראב"ד, דקיימא לן כרב, שמודה בקנס ואחר כך באו עדים דפטור. עוד כתב, דבתפס והנתבע מודה, דמוציאים מהתופס, גם כשתפס קודם שהודה, ולא אמרינן שתפיסתו הוי כעדים. והרמב"ן השיגו, שהודאה בזמן הזה, הרי היא שלא בפני בית דין סמוכים, על כן אינו נפטר בהודאתו. על כן אפילו תפס אחר כך, ומכל שכן בתפס קודם, שאין מוציאים מידו. עד כאן תורף דבריו. והש"ך (סימן א ס"ק טו) כתב, שדעתו [של הרמב"ן היא שאין מוציאים] אפילו תפס ואין לו עדים [על התפיסה], וכנזכר לעיל.

אכן דברי הראב"ד, שסובר שמוציאים מידו, נראה שהוא אפילו כשהיה בפני עדים, דהרי הביא לפני כן הא דמודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור. דעל זה משיבו הרמב"ן מה ערך יש בהודאתו שלא בפני בית דין, והעדים יכולים לחייבו בבית דין. ואם כן, לכאורה מנא לן דהרמב"ן, דפליג עליה, הוא גם בדליכא עדים. ויש להבין גם דעתו של הראב"ד, שהרי ברור כטענת הרמב"ן שהודאתו שלא בפני בית דין אין לה שום תוקף של הודאה. וכמו כן יש לדעת סברת הרמב"ן, [למה מועילה התפיסה] לאחר שנתברר לנו שאין זה משום שמסתמכים על הודאתו שמחייבת מגדר הודאת בעל דין כל עוד אין בכוחה לפטור.

לראב"ד חיוב הקנס רק על ידי בית דין

והנה הראב"ד (בבא קמא לד. ד"ה אמר מר, הובא ברשב"א לג. ד"ה הקדישו ולה: ד"ה והתניא) סבירא ליה, דיש הבדל בין פלגא נזקא קנסא, דמשלם מה שהפסיד לחבירו בפועל, לבין קנסות שמשלם יותר ממה שהזיק. דבפלגא נזקא קנסא אמרינן ליה זיל שלים, אלא שאין לנו כוח כפיה, [אלא] רק [לבית דין] סמוכים. ותמה הרשב"א מנא ליה חילוק זה.

ונראה דסבירא ליה [לראב"ד], כהרא"ש שהבאנו לעיל, שדין תפיסה הוא מעיקר הדין⁴. אלא דלא סבירא ליה כוותיה בטעמא מפני שיש עליו חיוב, אלא שאין כאן בית דין שיכופוהו, שהרי נקטינן דבקנס בלי שהרשיעוהו בית דין אין עליו חיוב, כדהוכיחו ("קצות החושן" סימן א ס"ק ז) מהירושלמי (כתובות פ"ג ה"י) ומתוספות (כתובות לג: ד"ה לאו)⁵. אם כן, מאי שייך בזה עביד אינש דינא לנפשיה. לזאת סבירא ליה לראב"ד, שזה משום דפלגא נזקא יש בו סברא שחייב בידי שמים כיון שזה גרם נזק לחבירו, ומכאן דין התפיסה⁶. ועל כן, גם כשהיו שם עדים, כיון שאין בכוח העדים לחייב אלא כשבאים לבית דין. על כן אי תפס נמי מוציאים מידו. ואין זה מפני שהודאתו פוטרתו, אלא מפני שבלי בית דין אין חיוב ואין כח לתפוס.

⁴ וזה דייק הרא"ש כנראה ממה שלא נאמר שזה תקנת חכמים. ואולי גם ממה שלא נאמר דין תפיסה אלא בפלגא נזקא קנסא.

⁵ [וכן מבואר בחידושי הרשב"א (בבא קמא עה. ד"ה אמר).]

⁶ אלא שנסתפק, אולי נאמר שזה שדין התפיסה הוי כעדים ומדין עביד אינש דינא לנפשיה, דנימא דבזה פועל האדם בתפיסתו כעין בית דין, דאין עליו ההגבלה של אשר ירשיעון וכו'. ולפי זה, דין תפיסה הוא בכל קנס שבעל הדין מודה בו, ואם כן לזה הוכיח מהא דמודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור ומפקינן מיניה גם מה שתפס. ואין תפיסתו נחשבת כפסק דין ומהני כעין בית דין, כי אז למה מוציאים מידו.

לרמב"ן תקנה לתפוס קנס

אכן הרמב"ן סבירא ליה כהרמ"ה, שזוהי תקנת חכמים, שמהני תפיסה במקום שאין בית דין יכולים לחייב. ולא סבירא ליה לחילוקו, שלא עשו זאת אלא בפלגא נזקא קנסא, אלא היא תקנה כללית, שלא יהא הכל פרוץ. דכיון דעל ידי תפיסה לא מוציאים ממנו אתה נועל דלת בפני בני עולה. על כן, כל היכא דלא נפטר על ידי הודאה בפני בית דין מהני תפיסה. וממילא, שגם אם אין עדים, כיון שעל כל פנים מודה, ולא משום שיש כוח בהודאתו לחייב, רק שכיון שעל כל פנים לא היה כאן מעשה של הודאה שעל ידי זה נפטר מבית דין, חלה התקנה. דהיכא דבית דין דנים, או יש בפניהם הגדרים המחייבים, וזה כשיש עדים. אבל תקנת חכמים אינה מוגבלת בתנאים אלה, שהרי גם אם יש עדים, כל שלא באו לפני בית דין ונתקבלה עדותם, כאילו אינם. ודו"ק.

ישוב קושיית "קצות החושן"

הנה לפי זה קאי באמת ההוכחה מהא דטבי עבדי אליבא דכולי עלמא. דמוכח מזה, דלפני בית דין לא היתה הודאתו מתקבלת במקום עדים.

וצריך עיון למה לא נתקבלה דחיית קצות החושן [שהודאה בשחרור אינה מועילה מפני שיש בה "חב לאחריני"], שכאמור במשובב, גם נתיבות המשפט הסכים לה. ונראה שזה מכיון, שכפי המבואר במשובב, הא דנימא דהוי חב הוא מפני שחב כלפי השפחה שחל עליה איסור. ולא מצד העבד שאסור על ידי זה בשפחה, משום דגבי דידיה הרי נקטינן דזכות הוא לעבד וכו'. ונראה, דלגבי השפחה אין כאן "חב", כי דין זה של "לא ישא שפחה" הוא מצד "לא יהיה קדש", כיון שזה נישואין ללא קידושין ולא שייך לגבי שפחה, שהרי כולה היא בגדר זה שאין לה כלל שום תפיסת קידושין.

שוב ראיתי בס' החינוך (מצוה תקע), שכתב שמשום הכי נאמר בלשון "לא יהיה קדש בבני ישראל", לומר שאזהרה זו מופנית רק לישראל שלא יתערבו עם העבדים. וזה גם כן כנזכר למעלה, שאין איסור על העבד ועל השפחה, רק על הישראל. וממילא מתורצת הערת קצות החושן, כי מה שחב לה שאינו יכול לישאנה זה ודאי לא חוב, דממילא הדבר תלוי בו וברצונו כמו שכתב הרשב"א (קידושין סה: ד"ה אמר ליה) בענין קידושין דלא שייך הא דרש"י, [שכתב שהאומר קידשתי חב לאחריני מפני שקרובותיה נאסרו לו ואילו הרשב"א הקשה עליו והעלה שם הסבר אחר].

ישוב שיטת הרמב"ן

ב"קצות החושן" (סימן א סוף ס"ק ו) הביא ראה נוספת, שפיו אין בכוחו לחייב קנס על פי הודאתו חוץ לבית דין, מהא דברייתא ב"מ (נ:): אמרינן "מה פיו שאינו מחייבו קנס", והרי לפי זה פיו אכן מחייבו קנס. והא דאינו מחייב כשמודה בבית דין הרי זה מפני שגורם פטור. עד כאן תורף דבריו. אכן הרמב"ן, שהובאו דבריו ב"קצות החושן" (סימן א סוף ח) כתב, דלעולם אין הודאתו פוטרתו, אלא שכל כהאי גוונא אין כאן "אשר ירשיעון אלקים", כי כבר הורשע בפניהם על פי עצמו. אם כן, אם נאמר, דהרשעתו חוץ לבית דין אינה פוגמת ב"ירשיעון אלקים", כיון שלא היתה בפני בית דין, שייך כהאי גוונא "אשר ירשיעון אלקים", כפי שיוצא על כרחך לשיטת אלה. יוצא, שפיו באמת אינו מחייבו קנס. אכן כבר כתבנו שזו ראייתו של הרמב"ן, שכשם שכשהודה לפני בית דין אין עדים שוב יכולים לחייבו, כל שכן כשכל ההתבססות של חיובו על ידי בית דין היא מכוח הודאתו בחוץ, לא יתכן לקרא לזה "אשר ירשיעון אלקים".